

GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI VÁLTOZÁSOK FELVINC ÉLETÉBEN

Felvincnek mint faluközösségnek a kialakulása a történelmileg távoli időkben keresendő, amiért bizonyos mértékig homályos. Annyi azonban bizonyosnak vehető, hogy összefügg a székelyek és magyarok Erdélyben történt megjelenésével és szakaszos letelepedésével. Arra a kérdésre, hogy mikor és milyen körülmények között jött létre, idézem az alábbi konkrét dokumentumokat, az általam ismert történelmi tanulmányokban szereplő megállapításokat és feltételezéseket.

1984-ben jelent meg Balás Gábor *A székelyek nyomában* című könyve.⁶ A szerző feltételezése szerint – László Gyula „kettős honfoglalás” elmélete alapján – az első székely terjeszkedés a 680-as években kezdődött a mai Magyarország felől, és fokozatosan haladt kelet – Erdély – felé az avarok és frankok harcainak következtében. Körülbelül a 8. század elején elfoglalták az ún. Csigla mezejét, vagyis a viták eredményeképpen megállapított erdélyi Mezőség területét.

Itt aránylag békés életet éltek, és az itt töltött több mint egy évszázadnyi idő alatt el is szaporodott az a három székely nem,⁷ amely egyenként négy ágra (nemzetségre) oszlott az ősi székely szervezet szerint.

Amikor a honfoglaló magyarok közeledtek Ázsia felől Álmos vezérlete alatt, a székelyek fővezére Üsübü volt, akiről Anonymus írt a *Gesta Hungarorum*-ban. Ebben a fontos történelmi munkában az is olvasható, hogy a székelyek már a magyarok bejövetele előtti időben Erdélyben voltak. Idevágó Molnár Erik szerkesztő kollektívájának következő megállapítása is: „A gyepek északon és keleten nem érték el a Kárpátokat. A gyepek (török szóval: csigla) mellett éltek keleten a székelyek elődei is a mai településhelyükre vándorlásuk előtt.”⁸

A Csigla mezőről is fokozatosan terjeszkedtek a népszaporulat és az emberek, állatok élelemmel való ellátása miatt. A vonulás valószínűleg délkelet felé történt. Minket most közelebről a dél felé való terjeszkedésük érdekel, a Maros és az Aranyos folyók vidékére. A nyugati irányba való terjeszkedést gátolták a székelyekkel szomszédos blakok, kiknek vezére Gyalu (Gelou, Gelu) vajda volt.

⁶ Budapest, Panoráma, 1984

⁷ *trium generum Siculi* – Balás, 76.

⁸ *Magyarország története*, I., Gondolat, Bp.1967. 45.

A honfoglalás idején (896) a székelyeket vezető Üsübü és a magyarokat vezető Árpád hadai együttesen is harcoltak, például a bihari, állítólag kazár Ménmarót (Menumorout) ellen. Szabolcs és Tas vezérek Biharország északi sávját foglalták el, Tühütüm pedig a blakok földjén – a mai Kalotaszegen – kívül más területeket is. Kővári László szerint Tühütüm a Marosig foglalta el e területet.⁹ Anonymus szerint Tühütüm ivadékai Szent Istvánig birtokolták „az erdön túli területeket”, de azt nem írta le, hogy meddig terjedt ez a rész. Balás Gábor szerint a székelyek lakta területek nem estek Tühütüm uralma alá.¹⁰

Ezt a kettős erdélyi jelenlétet bizonyítja Eckhardt Tibor *Magyarország történelmének* következő szövege is: „a 11–12. században a Szamos és Maros völgyéből népesül be Erdély többi része.”¹¹

Miért foglalkoztam a kettős (székely, magyar) erdélyi jelenléttel? Megpróbáltam választ keresni arra, hogy kikből alakulhatott ki Felvinc mint település. Az említett forrásmunkák nem mutatnak semmi bizonyosat, csak a határvonalak nagybani megjelölését. Arra sem támaszkodhatunk, ha Felvinc földrajzi helyét szemléljük, mivel a székely és a magyar terjeszkedés határvonalán fekszik.

Most megpróbálunk választ keresni arra a kérdésre, hogyan alakult ki Felvinc mint faluközösség. Az utóbbi évtizedekben megjelent forrásmunkák már pontosabb és bővebb felvilágosításokat nyújtanak, belefoglalva egy pár időpontot is.

Imreh István tömören így határozta meg a választ: „a törzsi, nemzetségi keretből kiszakadt embercsoportok rendszerint tíz családonként egybe települők és honvédelmi kötelezettséget hordozók összetömörüléséből született meg a székely faluközösség.”¹²

A falurendszer 11–14. századi kialakulását kutató Szabó István vagy Maksay Ferenc azonban nem szól róluk, sőt az előbbi határozottan megfogalmazza vélekedését, hogy a falvak kialakulásának idején sokkal inkább a széttelepülés, mint az összetelepülés, az integráció volt jellemző. Ez természetesen nem zárja ki a tízes rend megőrzését széttelepüléskor sem a székelyek körében – írja Imreh István. Sőt egyik sajátos vonása marad több évszázadon keresztül, amint az alábbiakban látni fogjuk.

A két rokon nép – a székely és a magyar – erdélyi megjelenésétől a letelepedésig, a faluközösségek kialakulásáig eltelt 3-4 évszázad alatt nagyon elszaporodhatott, ami újabb területek meghódítását hozta ma-

⁹ *Erdély történelme*, Bp. 36–40.

¹⁰ Balás G. i.m. 77.

¹¹ Káldor Kiadó, Bp. 1933.67.

¹² Imreh István: *A törvényhozó székely falu*. Kriterion, 1983. 66.

gával. Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a székely nép honvédelmi kötelezettségei – melyek ebben az időszakban is nagyon terhesek voltak – megkövetelték az ősi székely szervezeti formák megőrzését mind a település kezdeti, mind a faluközösségek kialakulási időszakában. Hogy melyik települési forma érvényesült – egybe-település, széttelepülés –, ennek eldöntése a történészek feladata.

Tovább folytatva a faluközösségek kialakulásának kérdését, Imreh István fentebb idézett megállapításában már kaptunk egy tömör meghatározást, amelyhez újabb megállapítások is kapcsolódnak, miszerint az embercsoportok nem túl sokan, kb. 50–100 családra oszolva társultak „szerekbe”, „szegekbe”. A falu alapsejtje a tízes volt, vagyis már településkor tíz családonként csoportosultak. Mindenik tízes szervezetnek volt egy vezetője, aki igazgatta a tízes ügyeit, akire támaszkodott a falubíró, aki képviselte a tízest a falutanácsban stb.

Befejezve ezen homályos időszzakkal kapcsolatos igazolt és feltételezett anyagok ismertetését, sajnálattal állapítható meg, hogy Felvinc faluközösségének bizonyítható kialakulási ideje még bár évszázaddal sem határozható meg. Ugyanakkor az sem, hogy a 8. században megjelent székelyek vagy a 9. században bejött honfoglaló magyarok hozták-e létre egy későbbi évszázadban.

Biztosabb talajra léphetünk azonban, amikor a 13. századi és az azutáni okleveleket „faggatjuk”. Legelső igen fontos és írásban is lefektetett dokumentum II. András magyar király 1219-ben kiadott adománylevele, mely által Winchet az esztergomi érsek káptalanának adományozza.

„Ez okmány sok tekintetben érdekes, mert amellett hogy Felvinc lételet messze korra viszi fel, egyszersmind annak határa is körül van írva (...)” „Felvincz legrégibb neve úgy látszik csak Vincz volt, legalább e néven találjuk a róla szóló legelső történelmi okmányban felmlítve.”¹³

Orbán Balázs az említett adománylevél adatai alapján megállapította, hogy Felvinc mint település igen nagy kiterjedésű határral rendelkezett. Ez: Füged (Fulgist...), Örményes (Curmenes), Miriszló (Mirislau), Csákó (Cathou), Dombró (Bundrov), Kövend (Kuen), Maros (Morysium) és Miklóslaka (Mihula) között feküdt. Keleti felén nem szerepel megnevezett helységnév.

Tovább folytatva a nagy kiterjedés bizonyítását, a következőket írta: „Ezen Winch falunak van még más földje is és fölötte erdeje a Guesbrun hegyen, ott ismét két határjel, egyik szent Adalberté, másik Gyuláé, honnan átmegy a curmenesi (Örményes) patakon és a nagy

¹³ Orbán Balázs: *A Székelyföld letrása*, V. 89.

bükkös erdön a miroslouvi (miriszlói) határjelig; onnan a cathoui (csákói) hegyre, honnan visszafordul Tiközouhoz. Ezen körülhatárolás után az okmány név szerint előszámlálja a Winchhez tartozó 26 udvarnokot, melyek közt Torda és Bond nevűek is vannak.”¹⁴

Ezen utóbbi szöveg elég sok ismeretlen nevet – Guesbrun, szent Adalbert, Gyula, Tikoizou stb. – tartalmaz, s ezek földrajzi hollétéről sem tudunk, úgyszintén az „udvarnok” szó értelmének megfejtése is további kutatásokra vár.

Összegezve II. András király adománylevelének jelentőségét, kiemelhetjük azt a legfontosabb tényt, hogy Felvinc 1219-ben már egy nagy kiterjedésű határral rendelkező emberi település, központ, és a lakosok száma sem kevés. Ezek alapján feltételezhető, hogy mint település nem ekkor, hanem a 13. század eleje előtt, évszázadokkal korábban alakult ki.

II. András király egy másik, 1231-ben kiadott kiváltságlevele a következő Felvincre vonatkozó szöveget tartalmazza: „(...) ezután minden ott átmenő sószállító szekér, bár kié legyen is, egy darab sót [silicet duos Kulus = mértékegység] adjon a káptalan részére.” Orbán Balázs ezt írta mellé: „Nevezetes ez az okmány azért is, hogy abban Oronos-Winchről van szó és Felvinc már ekkor nevezetes kereskedelmi hely volt, mert ... a pénzláb meghatározásánál a vinczi árfolyamot a fehérvári és szászvárossal együttesen vették fel.”¹⁵

Szólnunk kell a község szomszéd településeiről is, melyek feltételezett kialakulása nem sokkal azelőtt történhetett. Ilyen volt Megyesteluk, ma szántóföld 2 km-re nyugatra, Likiteluk, ma legelő 3 km-re északra a Liki-völgyben és Zetoteluk a Szakó-völgyben Harasztos irányában. Orbán Balázs a fenti falvakon kívül idesorolja Ketokluk (Kétaklok) pusztát is a „katlan” és „körtvélyes” helyén, Torda irányában.

Ez a négy település különálló volt, és Jakó Zsigmond tanulmánya szerint a 13–14. század fordulóján alakulhattak ki. E falvak neveinek második része – a teluk=telek – abban az időben „művelés alá vett, rendszeresen trágyázott földet, illetve elhagyott jószágállást vagy faluhelyet jelentett.”¹⁶ Felvinc jelenlegi lakóinak tudatában mint elpusztult emberi települési hely maradt meg.

Elérkeztünk a 13. század közepe felé, ami úgy köszöntött be Felvinc és környéke életébe, mint egy mindent elpusztító árvíz vagy tűzvész. Amit e vidék lakói eddig megvalósítottak, minden elpusztult

¹⁴ Uo. 90–91.

¹⁵ Orbán B. i.m. 91.

¹⁶ Művelődés, 1971. 6.sz. 9.

égés, rombolás, harácsolás, emberek leölése vagy elhurcolása által. Az 1241–42-es mongol-tatár betörésről van szó, amely nemcsak visszavetette, hanem teljesen megbénította e vidék településeinek életét. Ekkor pusztultak el Megyesteluk, Likiteluk, Zeteteluk, Kétaklok, és nem éledtek fel többé.

A pusztulás emberben olyan általános volt, hogy „az Aranyos és Maros közti terület még évtizedek múltán is lakatlanul állott” – írja Jakó Zsigmond, majd így folytatja: „István erdélyi herceg, majd ifjabb király 1264 és 1271 között telepítette le elpusztult Torda megyei királyi birtokokra a seregében a csehek és osztrákok ellen is híven harcoló kézdi székely lovasokat,¹⁷ illetve azok egy csoportját előbb ideiglenesen, azután véglegesen.

Ami e nagy terület elnéptelenedésének okát illeti, a történészek véleményei megoszlanak. Jakó Zsigmond a tatárok általi pusztulást gondolja. Balás Gábor említett munkájában feltételezi, hogy: „Kunország királya, V. István király – III. Béla fia, ki elvette a kun Köten kán leányát – irányította Kunországba, a Kárpátokon túli Moldvába a tordai várbirtok embereit, s ezért néptelenedett el az Aranyos vidéke. A Medgyes környékéről jött kézdi székelyek, tehát valószínűleg a szervezeten vonulóktól kapták meg az aranyosi területet, nem mint járványban vagy háborúban elpusztultak hajlékát, és nem is olyan területet, amelyen nekik kellett volna az első lépéseket megtenniük ahhoz, hogy művelhetővé tegyék.”¹⁸

Érdemes idéznünk egyéb részleteket is a kézdi székelyek Aranyos menti letelepedésével kapcsolatban. Balás Gábor ezeket írja: „Amikor a kézdi székelyeket a Nagy-Küküllő bal partja mentén húzódó területről (1224-ig) nagyjából kivonták, akkor a későbbi Kétszék (Medgyes és Nagysejk) területén még ott maradt a kézdiek jelentős része, de nem sokáig, mert a második nemzedék már ismét helyet változtatott. 1266-ban kiürített területüket újonnan betelepített németek foglalják el, a székelyek pedig az Aranyos táján rendezték be új otthonukat.”¹⁹

Jakó Zsigmond ezt írja: „A megadományozott vitézek azonban a székelység többi részétől különválasztott területen csak lassan eresztettek gyökeret. Még 1286 körül is csupán arra az időre vették át a Toroczkyak Székelykőre épített várának védelmét, amíg az Aranyos mentén laknak. Az elpusztult vidék új lakói a székelységnek különösen mozgékony és harcias csoportját alkothatták. Kivették részüket az

¹⁷ Uo.

¹⁸ Balás G. i.m. 98.

¹⁹ Uo. 96.

István ifjabb király és a IV. Béla közötti belháborúból. Az 1280-ban lázadó kunok leverésében támogatták IV. László királyt. 1285-ben pedig a Magyarországról visszavonuló tatár had utóvédjét verték szét a torockai vár alatt és kiszabadítottak több ezer foglyot. Érdemeik jutalmául 1289-ben a király – IV. László – véglegesen nekik adományozta a tordai vár Aranyos és Maros közti egykori birtokait.”²⁰

Tehát az Aranyos és a Maros közötti terület a 13. század 6-7. évtizedeiben benépesült székely vitézekkel. Az most kevésbé fontos, hogy milyen körülmények között, és még azt sem kifogásoljuk, hogy nagyon harcias emberekkel. Magukkal hozták sajátos életmódjukat, szervezettségüket, foglalkozásukat, amelyek a letelepedésükkel egy időben meghonosodtak az új területen is. Az időközben kiérdemelt királyi levelek biztosították kiváltságos helyzetüket az új székben: Aranyosszékben.

Felvinc átvészelte első, egyben egyik legnagyobb, legvéresebb tragédiáját, amiből csak „feltöltődéssel” tudott kigyógyulni. Új emberek, új szokások, új életformák jelentkeztek. Lássuk, hogyan szervezték meg a faluközösség belső közösségi életét?

Már említettük, hogy letelepedéskor a falu alapsejtje a tízes volt, vagyis már a faluközösség kialakulásakor tíz családonként csoportosultak „szerekbe”, „szegekbe”. Felvincen is találunk ilyen nyomokat: Csihánzeg, Csúrszeg, Tyúkszer. Ezek az embercsoportok, habár különálló egységekben éltek és dolgoztak, faluközösséget alkottak. A faluközösségek is nagyobb egységbe, az „ágba” (nemzetségbe), az ágak a „nem”-be (hadba) szerveződtek, s a nemek alkották a székely népet.

Volt azonban egy fontos, igen erős és régi kapocs, mely ezeket az egységeket összefogta, egymásra utalta: az állandó ellenséges támadások elleni közös védekezés a katonai szervezetük révén, és a székely nép alapvető érdekeinek kivívása, megtartása.

A hosszú évszázadok alatt, amíg költözködtek, de főleg miután letelepedtek, a közösségek kialakították a maguk sajátosnak meg általánosnak is nevezhető szokásait, az egymással és a közösséggel szembeni kapcsolatok formáit, később az ősi szokásokat írott formában megjelentető falutörvényeiket. A szabályokat a mindennapi élet szükségletei diktálták, tették általánosakká, gazdagították az idő múlásával. De éppen ezek a szabályok igazolják a faluközösség zavartalan életéhez szükséges rend és fegyelem nélkülözhetetlen voltát.

Mielőtt részletesen foglalkoznánk Felvinc sajátos vagy átvett szabályaival, megemlítenénk két ősi, általános, alapvető normát, amelyek

²⁰ Művelődés, 1971. 6.sz. 9.

országos viszonylatban is elismertek, kiváltságlevelekben is biztosítottak voltak. Az egyik az ősi székely *szabad élethez* való ragaszkodás, a szabadság és függetlenség megvédése a királyi hatalom elnyomó, később a feudális uralkodó réteg intézkedései ellen. Ezért vállalták a nagy anyagi és véráldozattal járó keleti országhatár megvédését a gyakori ellenséges támadásokkal szemben saját ruházattal, lóval. Ezért nem kellett tizedet adniuk, sem adót fizetniük, nem voltak alárendelve a nemeseknek.

A másik alapvető s az összes székelyekre jellemző vonásuk a fejlett *közösségi érzés* volt, amelynek konkrét vetületei voltak a faluközösség vezetésében, a föld birtoklásában, az egymáshoz való viszonyulásukban, a veszélyek elhárításában, a kötelességek teljesítésében, a jogok elnyerésében stb.

Földhasználat. Az alábbi sorokban újabb jellemző, sajátosan székely és általános érvényű tulajdonságok mellett szerepelnek a csupán Felvincre vonatkozó sajátságok is, melyek a helyi viszonyoknak megfelelően e faluközösség termékeny gondolkozásából fakadtak. Kezdjük azzal, ami az emberi letelepedéshez szükséges és a lakosok létfenntartása szempontjából elsőrendű fontossággal bír, a termékeny földdel.

A legkezdetlegesebb földhasználati forma – megállapítások szerint – a „szabad foglalás” volt.²¹ A faluközösségek kialakulásakor a megmunkálható földeket vagy az erdőtől kellett megszabadítani kemény munkával, vagy egyengetéssel használhatóvá tenni. Voltak legelők is, melyek szántóföldekké alakultak át. Az erdőnek szántófölddé való átalakítása Felvincen is szükséges volt. Ezt igazolja a Cserehegy nevű határrész, ami ma is szántóterület.

A „szabad foglalás”-sal kapcsolatban Orbán Balázs a következőket írta: „Régibb időben a felvinczi határt felosztatlanul a közösség közösen bírta, senkinek elválasztott vagy megjelölt birtoka nem volt, hanem ki hol akart, felfogott egy darabot, s azt használta (...). (...)Ki mennyi szántóföldet felfogott facultásához képest bírta, holta után fiára, ha fia nem volt, a városra szállt s ez áldomásért másnak adta; de senkinek azt eladni, sem elzálogosítani nem volt szabad. A kiszakított szénafüvet kinek-kinek állapotához és értékéhez képest adta a város.”²²

Imreh István pedig a következőket írta: „Jellemző Felvinc példája, ahol 1761-beli esketés derít fényt arra, hogy lakói elpusztult falvak

²¹ Imreh I.: *A törvényhozó...* 147–150.

²² Orbán B. i.m. V. 96.

(Medgyesteluk, Likiteluk lehetett, melyet az 1241-es tatárdúlás pusztított el) határát nyerték el a széktől, s azt a szabad foglalás hagyományos formája szerint használták: ki mennyi szántóföldet felfogott, facultásához (erejéhez) képest bírta és örökölte.”²³

A szabad foglalási mód azt mutatja, hogy művelésre alkalmas föld bőven volt, s a lakosok száma pedig nem nagy. Első adatunk Felvinc népességének helyzetéről Orbán Balázstól származik, miszerint 1692-ben 435 szabad emberből állott (ami valószínűleg családot jelentett).

Hogy meddig maradt fenn a „szabad foglalási mód”, azt nem lehet időponthoz vagy helyhez kötve megjelölni. A szántóföld közösségi tulajdona s a jogegyenlőség szükségessé tettek egy általánossá vált és használt gyakorlatot. E szerint a faluközösséghez tartozó határt *dülők*-re osztották, a dülöket pedig parcellákra, a közösség taglétszámának megfelelően. A fordulókban és dülökben levő parcellákból tevődött össze egy-egy falutag birtokegysége, melyet *nyílnak* neveztek.

Hogy milyen régi a nyilas felosztási mód, Imreh István ezt írja: „a 16. századi forrásanyag gyakran említi a falu közös tulajdonát, az egyéni, családi használatra kiosztott nyílföldet.”²⁴ Egy másik művében ezt írja: „Báthori Kristóf viszont az aranyosszéki székelyek panaszára 1576-ban úgy dönt, hogy a nyílföldeket az ármálisták²⁵ és a föld népe között egyenlően osszák el.”²⁶

Fennmaradt egy dokumentum Orbán Balázs munkájában, mely szerint: „1612. június 26-án Báthori Gábor kiadott Gyulafehérvárt egy kiváltságlevelet, amelyben megerősíti, hogy a nyílföldeket (szántó, kaszáló, erdő) örökösen bírják, mindkét nemre kihatólag (...). (...) A belső telekre nézve is Felvinczen ezen a Székelyföld más részeinek magán jogától teljesen eltérő sajátsága volt, hogy a bennvaló és szülő a fiu és leány gyermekek közt egyformán oszlott.”²⁷

A birtokolt nyíl fölött gazdája nem rendelkezhetett szabadon, mivel csak használati joga volt. 1643-ban a felvinciek törvényben határozták meg az osztás módját, s a nyílrésről megírják, hogy „csak addig mienk, míg róla szolgálhatunk, ha nem szolgálunk, városra marad viszontag.” A nyíl sem el nem zálogosítható, sem el nem adható, és „vére”, atyafira sem hagyományozható.²⁸

Az idézett forrásmunkák tanúsítják, hogy Felvincen is körülbelül a 16. század közepétől meghonosodott a nyilas földosztási mód. Első

²³ Imreh I.: *A törvényhozó...* 164.

²⁴ Imreh I.: *Erdélyi hétköznapiak*. Kriterion, Buk.1979. 154–157.

²⁵ Ármálisták = címeres levéllel rendelkező kisnemesek.

²⁶ Imreh I.: *A törvényhozó...* 176.

²⁷ Orbán B. i.m. 17.

²⁸ *A törvényhozó...* 164–176.

elégedetlenség a címeres levéllel rendelkező kismemesek (ármálisták) és földművesek között támadt, ami 1612-ben az egyenlő jogok megadásával végződött. Ezt követte a nyílföldekhez, telekhez és szőlőhöz való jog egyenlősége leány és fiúgyermek számára egyformán, de 1826-ban Felvincen kiegészítődött azzal, hogy: „(...) Férfiörökös hiányában »fiú-leány« – ha más faluban talál férjet magának – az apai örökség után osztott nyílföldeket tovább nem birtokolhatja.”²⁹ (Fiú-leány = örökösödési joggal rendelkező leánygyermek.)

A nyílföldek konkrét szétosztásával kapcsolatban Imreh István ezt írja: „Az egyenlőség elve mellett igyekeztek az igazságot is jól szolgálni, és ezért a sorsra bízták, kinek melyik rész jusson. Ezt nevezték nyilvánásnak. A székely előidőkben – miként más népeknél – a nyílvesző tulajdonjeggel volt ellátva, és alkalmas, jól használható segítőeszköz volt azoknak, akik a sorsra akarták bízni, kinek mi jusson. A tulajdonjegy a család, a falutag megszemélyesítő jelzése (...). (...) A falu földjének megosztására vagy különválasztottak megbízható embereket (...) (vagy) az elöljáróság a bíróval az élen végezte el ezt a feladatot. A nyilak egyformaságát a falutörvény is megkövetelte.”³⁰

A megmunkálható földterület művelése egyénileg történt, és a termelt javakat is egyénileg fogyasztották el a lakosok. A 16. században a gabonafélék termesztése volt az uralkodó, külön területen nem termesztettek takarmányféleségeket.

A szántóföld felosztása és művelése is jellemző volt erre az időszakra: „Tilalmas”-nak nevezték azt a földrészt, melyet bevetettek, és „nyomásos”-nak, melyet pihentettek, legeltettek. Háromfordulós rendszer is volt.

A 16–17. században tűnik fel a belterjes (állattartó) gazdálkodás, amely az állatok szálláshelyének (istállóknak) megépítését tette szükségessé – állapítja meg Imreh István –, továbbá azt is, hogy: „az ugarhatárba három alkalommal is kivonultak a vonómarhák, és ezeknek szükséges volt pihenő- és etetőhelyet kijelölni (...). (...) A communitynek azért is gondoskodnia kellett az igavonó marhák legeltetéséről, mert a feudalizmus agrotechnikai színvonala, közelebbről a faeke kezdetleges volta még négy vagy hat ökörral is nehezzé tette a szántást. A rosszul táplált és elcsigázott állatokat ezért rendszerint inkább a hűvösebb órákban, csak reggel vagy délig dolgoztatták. Friss fűre és pihenőre néha másnap reggelig az erdőre hajtották ki, vagy pedig az ún. »ökörtilalmas«-ban, az elkerített, árnyékos közlegelőrészen, a »tanarok«-ban legeltették.”³¹

²⁹ A törvényhozó... 164–176.

³⁰ Uo.

³¹ A törvényhozó... 192–203.

A felvinci nagy kiterjedésű határ – 4418 hold – munkálatai sok igavonó és más állat tartását igényelték. Első adataink is Orbán Balázstól származnak, melyek szerint 1692-ben történt összeíráskor 1200 ökre volt 435 szabad embernek, 1702-ben pedig 3176 ökre és 1025 tehene 454 adózó személynek. Az 1692-es év rendkívül alacsony állatállománya csakis a háborús történelmi idők pusztításaival magyarázható, ami nem csak gátolta, hanem némelykor teljesen visszavetette az előrehaladást.

A 16. század végén már nemesített, mesterségesen telepített gyümölcsfák jelennek meg a kertekben, szőlőkben: alma, körte, szilva, meggy, cseresznye, dió.

Hogy meddig maradt fenn a nyilas földosztási rendszer, arra nem lehet évszámmal válaszolni, mert nem egyszerre kezdődött a bomlási folyamat. Másfelől nem volt mindenütt hasonló helyzet.

Ami a mi vidékünket illeti, érdekes a főkormányshé 1795. évbéli körrendeletére küldött jelentése: „Aranyosshé a közönséges (közös) falu földjének felosztásáról mit sem tud.”³²

„Az agrártörténetírás jeles művelői a 18. századra még a nyilas osztás, a földközösség általános voltát tartják jellemzőnek. A 18. századot viszont többen alapos vizsgálódás nyomán a személyes tulajdon, a magánbirtok győztes tényerése, végleges eluralkodási időszakának minősítik”³³ – állapítja meg Imreh István.

Tehát a 18. században elkezdődött a nyilas osztás megszűnéséhez vezető felbomlási folyamat, amelynek okai a következőkben összegezhetők:

1. A népesség növekedése és az ezzel járó földparcellák mennyiségi csökkenése.

2. Az osztásos földközösség fékezte a termelés mennyiségi növelését azáltal, hogy a parcellák váltakozó megművelőinek kevés érdekük fűződött a föld termőerejének fenntartásához.

3. Fokozódott az árutermelés pénzszerző céllal, és a közösségbe zárt földműves szabadulni akart a kötöttségektől.

4. Kellemetlen összetűzések merültek fel a parcellák elosztásánál.”³⁴

Ezekon kívül Jakó Zsigmond megállapítása is idevágó: „Miután a társadalmi érvényesülés [feltételei] közül kihulltak a katonai érények, a szabadok között a kiválasztó tényező az anyagi tehetség lett. Akinek

³² A törvényhozó... 154–157.

³³ A törvényhozó... 182–187.

³⁴ A törvényhozó... 182–187.

jobbágya vagy zsellére volt, többet művelhetett meg a közös határból, többet szerezhette magának, mint mások.”³⁵

Ezek a hozzáértéssel megállapított indokok valószínűleg foglalkoztatták és befolyásolták a felvinci faluközösség közigazgatási vezetőit (a hütösöket), mert a helyi problémák megoldása céljából változtatásokat határoztak el egészen eredeti elgondolások alapján. Orbán Balázs erről a következőket írta: „(...) 1817–18-ban gr. Kemény Miklós főtitviszttségében határszabályozás jött létre, mégpedig ismét a legeredetibb modorban, mert az egész határ *jussokra* oszlott, egy juss fordulónként 7 és így összesen 14 holdat tett. Az ily jussok a lakosok közt felosztattak, de nem a belső telek, hanem a marhaszám szerint és pedig egy négyökrös gazda kapott egész juszt, kétökrös gazda fél juszt, marhátlan egy negyed juszt, mindezek azonban csak úgy részesedtek, ha valódi incorporált felvinci polgárok voltak. Mivel a marhaszám folyton változott, hogy a birtokjog és viszony evidentiában tartassék, minden tavasszal lustrát tartottak, midőn a marhák számba vétettek, mely alkalommal kinek marhája fogyott, attól a birtoktöbbletet elvették, s annak adták, kinek marhája szaporodott.”³⁶

Ezen világos ismertetéshez magyarázat nem szükséges, csupán arra hívnám fel a figyelmet, hogy a háromfordulós rendszer helyett a termőföld jobb kihasználását biztosító, több hasznot hozó kétfordulós rendszert alkalmazták a lakosok.

Orbán Balázs tovább folytatja Felvincről szóló ismertetését: „Ezen birtoklási viszony egészen 1846-ig tartott, midőn többek elégtelensége miatt előidézett, hosszas per után végre a fenn jelölt évben az uralkodó beleegyezésével új birtokszabályozás jött létre, mégpedig az előbbi sajátságos viszonyok által előkészített még sajátosabb alapon; ugyanis az egész 4418 holdra terjedő felvinczi határ 264 egyenlő részre oszlott, ebből a városi allodiumnak jutott 6 rész, a lelkészeknek külön-külön 2 rész, a kántoroknak és iskoláknak egy-egy rész, az ezen 12 rész felett fennmaradó 252 rész arányosan felosztott a városi belső telkes székely tulajdonosai közt, mert aki nemes vagy székely voltát kimutatni nem tudta, az ha bár belső telke volt is, külső birtokban nem részesedhetett.”³⁷

Ezzel a felosztással kapcsolatban azt írja Imreh István: „Ezt ugyan csak olyan helységben lehetett megvalósítani, ahol azonos rendi besoroltságú a lakosság.”³⁸

³⁵ Jakó Zsigmond, *Művelődés*, 1971. 10.o.

³⁶ Orbán B. i.m. V. 97.

³⁷ Orbán B. i.m. 96.

³⁸ Imreh I.

Igen hasznos lenne, ha ismernénk az említett elégedetlenségek és perlekedések okait, mert fényt derítenének azokra a gazdasági és társadalmi változásokra, amelyek a 19. század elején végbementek Felvincen, annak ellenére, hogy egyenlő jogú, kimondottan székely emberek lakták.

A változásokat követelők között feltehetően a közigazgatási és más területeken elhelyezkedett tisztviselők, azután a szaporodó, felfelé törekvő, az egyenjogúságot elfeledő, a gazdálkodókat már lenéző, polgári életmódot utánzó kézműiparosok lehettek, akik a mesterségükből befolyó jövedelmük mellé – földeket vásárolva – mezőgazdasági terményeket is szívesen természetek maguknak egy kényelmesebb, módosabb élet megvalósítása céljából, a mezőváros feltételei és lehetőségei közepette.

A fentebb említett városi közigazgatási és más területeken – tanügyben, postán, takaréknál, egyházaknál, vasútnál – elhelyezkedett alkalmazottak zöme idegenből származott, és rövid idő alatt jó anyagi helyzetet alakítottak ki maguknak (például házassággal). Szaporodó földjeik megművelése céljából munkáskézre volt szükségük, amit egy ideig sikerült megoldani a szomszédos Domború, Inakfalva és Füged bedolgozó napszámosaival. Azonban a nagyméretű betelepülést nem a tisztviselők jelentették, hanem egy nehezen elviselt, tragikus kimenetelű történelmi esemény tette szükségessé. Az 1848–49-es nemzetiségek közötti véres összecsapásról van szó, hullámai Felvinc lakosságát is sújtották.

Az első csapás 1848. november 13-án kezdődött, a dúlás következtében az összes lakóházakat és melléképületeket felperzselték, a lakosok közül – akik még idejében értesültek a készülő támadásról – egyesek elmenekültek. 1849. augusztus 14-én jött a második dúlás. Erről Orbán Balázs ezeket írta: „(...) lakóiból, kik el nem menekülhettek, újból felkonczoltak, úgyhogy 2000-nyi lakóból csak 500 maradt életben, s e mellett a Maros terén legelésző csordájukat – vagy 500 dr. szarvasmarhát – is elhajtották.” Egy lapalji jegyzet így folytatja: „Mert a megmaradtak is a nyomor és a nélkülözések és a zord idő miatt annyira elbetegedtek, hogy 1849-től 1850 végéig 200 embernél több halt el.”

A gabonáról szólva így folytatja: „A gabona le volt aratva, a dús termést adott határban ott voltak a sűrű kalangyák, de Isten áldását a barmoktól megfosztottaknak nem volt mivel hazaszállítani(...). (...) Hátukon hordották haza a gabonát, mely módon oly lassan haladtak előre, hogy még karácsonykor is elég kalangya volt a felvinczi határban.” Ismertetve a gyűjtogatásokatól megrongált vagy lerombolt középületek – templom, kántorlak, iskola, papilak, megyeháza – javítási,

illetve építési munkálatait, a meg nem tört nép ritka élni akarását, Orbán Balázs ezzel a megállapítással fejezi be: „(...) e hangyaszorgalmú népnek tevékenysége s bámulatos iparkodása két évtized alatt teljesen eltüntette a múltnak gyászos romjait.”³⁹

Tehát ezek az elszomorító, óriási károkat okozó, sok emberéletet kioltó történelmi események nagyon visszavetették Felvinc népességi és gazdasági fejlődését. Ezt is, mint sok előzőt, példás buzgalommal élte túl, de következményei több évtizedig megmaradtak.

A következmények alapos feldolgozásához sok adatra lenne szükség. Ezek hiányában csak néhány észrevételt sorolhatunk fel:

Egyik nemsokára jelentkező következmény a népesség elpusztult részének a feltöltődése volt, amit egyfelől a helyi munkaerő nagymértű csökkenése, másfelől a tisztviselők, az iparosok, a birtokosok munkaerő-igényei követeltek. A régi utcák foghíjas telkei új gazdákra találtak, mások megnyúltak új telkekkel. Ilyen települők: például Mészáros István földművesei, szőlőmunkásai népesítették be a jelenlegi tízosztályos iskola mögötti, mai néven: Decebál utcát vagy a Létompatakon túli Malom és más utcákat, a református templom melletti dombra vezető utcát, a Templom utcát pedig Balog Elek és mások földművesei.⁴⁰

A másik következmény a megmaradt ősi székely lakosság keveredése inkább nem székely eredetű, hanem magyar elemekkel. Valószínű, hogy ekkor keletkezhetett és terjedt el a ma is élő „jövevény” szó fölényeskedő értelemben a községbe települőkkel szemben. Gyakorlatilag majdnem érvényét veszítette az egyenlő jogú székelyek entitását biztosító, idegen helységekből jött egyének befogadását tiltó több száz éves falutörvény.

Az 1848–49-ben felélesztett, osztrák támogatással véghez vitt nemzetiségek közötti viszályok tovább izzottak a hamu alatt, egyszerűen felszínre törtek kocsmái verekedések, csúfolódások, sértegetések formájában a szomszéd falvak felnőttei vagy onnan iskolába járó gyermekei és a helyi lakosok, gyermekek között.

Új változásnak minősíthető a régi székely faluközösség mintájára megszervezett önkormányzat állandó gyengülése, aminek a felülről jövő közigazgatási irányítás megerősödése is oka volt. De a jogegyenlőségen alapuló földbirtoklás terén is változások következtek.

Az 1870-es években elkezdett vasútvonal megépítése vagy a mi vidékünkön is élénkülő iparosítás eredménye nem vetekedhetett a földbirtokból kisajtott jövedelemmel, ezért még mindig a föld volt az első-

³⁹ Orbán B. i.m. V. 99.

⁴⁰ Kiss Balázs visszaemlékezései szerint.

rendű tényező a kényelmes megélhetés biztosításában. Ezt igazolja az a tény is, hogy – habár földbirtokos, nemes, gróf nem telepedhetett le Felvincre – a helyi városi tisztviselők, tanítók, kereskedők közül többen birtoktulajdonosok lettek aránylag rövid idő alatt. Így például Mérsáros István polgármesternek 120 holdja, Szacsvai Lázár rendőrkapitánynak 180 holdja, Balog Elek jegyzőnek 60 holdja, Mátyás Jenő tanítónak 40 holdja volt. Az 1846-ban lebonyolított birtokszabályozás még a székely jogegyenlőségen és igazságon alapult, de már kb. egy negyed évszázad múlva a fentiekhez hasonló területek kerültek egy-egy egyén birtokába, ami az ősi jogegyenlőség mellőzéséhez s ezzel párhuzamosan az egyéni érdekek és meggazdagodás előretöréséhez vezetett. Ezért a 19. század utolsó negyede ezen a téren fontos fordulóponthoz vezetett.

Ezen utóbbi tény lehet a háttere annak a ma is meglévő általános véleménynek, hogy az 1890-es évek elején létesített marosújvári Solvay gyár helyének kiválasztásakor Felvincnek is esélyei voltak. Csak az akkori közigazgatási vezetők meghiúsították, hogy ne veszítsék el a földműveléshez szükséges munkaerőt.

A már beindult és folyton erősödő társadalmi egyenlőtlenség meglátszott a község külső arculatán is. A századforduló idején egymás után jelennek meg a Felvinc főtere körül épített tágas, kényelmes, mérnöki kivitelezésű, sokszobás lakóházak, melyek ma is láthatók. Az ugyanekkor épített elemi iskola, gazdasági ismétlő iskola, Vigadó a lakóházakkal együtt megváltoztatták Felvinc képét, jó benyomást keltve a szemlélőkben, tükrözve egyúttal egy jónak mondható életnívót, félig-meddig városi életformát a tisztviselők, egyházi vezetők, tanerők, kereskedők, kocsmárosok körében. Ezt fejezi ki a dokumentumokban használt „polgár” szó, amit a temetői sírköveken is megtalálhatunk.

Egy bizonyos fejlődés a lakosok számának növekedésében is tapasztalható, mert 1893-ban 1869 lélekből állott.⁴¹

A csak nagy vonalakban és hiányosan felvázolt gazdasági és társadalmi vonatkozású átalakulások mellett egy közigazgatási reform is erre az időpontra esett. Aranyosszék egyedüli mezővárosa, Felvinc 1901-ben elvesztette városi rangját és községgé alakult át, de megtartva járási besorolását s annak hivatalait.⁴²

Indoklásul a következőket olvashatjuk: „A közigazgatás szabályozása során felszámolták a feudális korból fennmaradt szabad területeket, erdélyi székeket, beolvasztották őket a 63 egységre tagolt megye-

⁴¹ Iskolai irattár, 1038/1893-as statisztikai kimutatás.

⁴² Iskolai irattár, a helyi tanács 34/1901. jún.15-i átírata.

rendszerbe, és 71-ről 24-re csökkentették a törvényhatósági joggal felruházott városok számát.”⁴³

A századforduló idején elkezdődött egy komoly gazdasági krízis, amely az egész ország lakosságát érintette, s az I. világháború végéig tartott. Konkrét adatok hiányában még felületesen sem tudjuk felsorolni felvinci hatásait. Bizonyító helyi adatként megemlíjtük a helyi tízosztályos iskola irattári okmányai alapján, hogy 1896-ban az iskolaiba járó 285 gyermek évi tandíja 2 forint volt fejenként, amit 225 szülőtől nem tudtak behajtani a helyi adminisztratív szervek, de még a következő években sem. 1903-ban pedig a szegény gyermekek részére egy közétkeztetést biztosító konyhát állítottak fel felső rendeletre, és helyi közadakozásból látták el a szükséges élelmiszerekkel. A helyi református Dalegylet és a Jótékonyági Egylet műsoros előadások, táncestélyek rendezésével pénzalapot hozott létre a szegény gyermekek élelemmel és ruhával való megsegítésére. A tordai tanfelügyelőség elismerő leiratot intézett az iskola gondnokságához, a helyi „Rongyos Egylet” példás tevékenységéért, mivel 204 frt értékű ruhaneműt osztott ki 52 szegény gyermek között 1903/04 telén.⁴⁴

Az 1900-as években elkezdődött a kivándorlás Amerikába 3-5 éves időtartamra. Ennek a kivándorlásnak csak részben volt oka a gazdasági krízisből eredő elszegényedés vagy az adósságoktól való megszabadulás. Igazi oka a meggazdagodás (földvásárlás, házépítés stb.), illetve ezen lehetőségek anyagi eszközeinek biztosítása. Ekkor jártak Amerikában: Gagyi József, Nagy József, Demeter Miklós, Kiss Balázs idős, Korda Ferenc, Bartha Zsigmond, Gagyi Ferenc, Sipos János, Tincu Félix dr.

Ilyen körülmények között került sor az 1902-ben elkezdett és több évig tartó újabb, egyben utolsó birtokszabályozásra, ami a nyilas földosztás megszűnéséhez vezetett, mivel már szóba sem jöhetett. Mint közösségi emlék, a fordulós rendszer maradt meg, de semmi esetre sem egyenlő földterületekkel.

Tagosításnak nevezték annak idején, és így maradt fenn mostanig az emberek tudatában. Oka valószínűleg a földek felaprózódása volt, a népszaporulat és a betelepülések következtében, vagy a nagyobb földterülettel rendelkezők földjeinek több határrészen fekvő szétszórtsága. A tagosítással éppen a szétszórt darabokat egy tagban kapták a gazdák dülönként az eredeti nagyságnak és minőségnek megfelelően. Ezért szükség volt a határrészek termőképességének előzetes megállapítására, a tulajdonosok azonosítására a tagosító bizottság részéről. És

⁴³ Molnár Erik: *Magyarország története*. II. Bp. 1967. 128.

⁴⁴ Iskolai irattár, 6/1904. jan.7-i és 28/1904. márc. 8-i dokumentumok.

ha valakinek nem tudták például az első osztályú földterületét hasonló minőségűvel kielégíteni, akkor az alacsonyabb termőképességű földből nagyobb földterülettel kárpótolták. Ez az elv lett sok befolyásos tisztviselő, birtokos, kocsmáros és mások meggazdagodásának oka, azoknak, akik étellel, itallal hozzá tudtak férközni a bizottság tagjaihoz. Ezeket az igazságtalanságokat ma is ismerik, és név szerint emlegetik a meggazdagodottakat az idős gazdálkodók.

A gazdasági válság okozta nélkülözéseket nem is élték túl az emberek, amikor újabb nehézségek szakadtak rájuk. 1914-ben kitört az I. világháború. Az ország megnövekedett költségei, az okozott károk, veszteségek emberben és anyagban, a rekvirálások mind a népet sújtották. A hadba vonulással a mezőgazdasági munkaerő megfogyatkozott, az asszonyok, gyermekek, öregek nehezen tudták megművelni földjeiket, biztosítani a megélhetésükhöz és a hadsereg ellátásához szükséges élelmiszereket. A pénz értékének csökkenése, a jövedelmek általánosan alacsony volta növelte az elszegényedést, az eladósodást. Ezért vált szükségessé, hogy az állami alkalmazottak fizetés- és ruhapénzpótlékot, a hadiözvegyek, a frontkatonák hozzátartozói pénzsegélyt kaptak.

A földek egyéni tulajdonban voltak, forduló rendszerben. Szabadon adták-vették, amit az elszegényedés, eladósodás mellett néhol a kényelmes életmód, a mértéktelen alkoholfogyasztás is okozott. A kis földdarabok mellett a tagosított táblák is gazdát cseréltek, mint például Sava szolgabíró 20 holdja (Copîndean pap vette meg), vagy a pár évtized alatt meggazdagodott zsidó kocsmáros, Grünfeld 400 holdja, melyet 30 felvinci gazda vásárolt meg az I. világháború után.⁴⁵ Az árak alacsony voltát mutatja, hogy egy ökör ára kb. 3000 lej volt, amiért három hold földet lehetett venni.⁴⁶

Adatok hiányában azt sem tudjuk, hogy mikor alakult meg Felvincen a Gazdakör. Csupán az iskolai irattárban található 1914 februárjából egy tanfelügyelői leirat, amely megengedte, hogy egyik tanteremben a helyi gazdakör tagjai részére mezőgazdasági tárgyú előadásokat tartsanak (valószínűleg a gazdasági ismétlő iskola szaktanítója).

A mezőgazdaság kapitalista irányú fejlődése magával hozta a gépek nagyarányú elterjedését, illetve használatát. Például a gőzcséplők száma megkétszereződött, országos viszonylatban csaknem hússzerezte

⁴⁵ Kiss Balázs visszaemlékezése.

⁴⁶ Ugyanő tanúsítja.

gyarapodott, s a nyolcezer-nyolcszáz robbanómotorral hajtott cséplőkkel együtt az össztermelés kilenctizedét csépték el.⁴⁷

A holdankénti átlagtermés fokozására is jó hatással volt a világpiaci árak emelkedése, a bankhitelek folyósítása. Például az 1871–1880 és az 1906–1915 közötti átlagtermés párhuzamba állítva a következőképpen módosult: búza 4,1–7,1 q, rozs 3,8–6,5 q, árpa 4,6–7,5 q, kukorica 5,3–9,9 q, burgonya 17,2–46,9 q, cukorrépa 83,8–136,7 q-ra országos méretekben. Helyi adataink hiányoznak.

Rátérve községünk helyzetének ismertetésére, meg kell említenünk, hogy az I. világháború idejére esik az első magyar gyártmányú robbanómotoros cséplőgép megjelenése. Egy ügyes mesterember, Ozsváth Ferenc géplakatos hozta be először, aki malmot is csinált magának a mai múmalom helyén. 1910 előtt a szalmás gabonákat kézi erővel hajtott, forgótengelyre szerelt, dobra erősített szegek segítségével csépték ki, a szem polyvástól a földre hullott. Aztán egy másik kézi meghajtású ventillátorral megtisztították. Lóval hajtott szénaprésről is tudnak az idős gazdálkodók.⁴⁸

Ugyancsak az I. világháború idején jelent meg Felvincen az első magyar gyártmányú búzavetőgép is. Vastalpú faeke ekkor már nem volt, hanem általánossá vált a fából készült, gerendelyre szerelt vas eketest. A kukoricát az I. világháború után kezdték sorba vetni géppel a kézzel szórt vetés mellett.⁴⁹

Az 1918. december 1-jén bekövetkezett impériumváltozás felkavarta a régi gazdasági és társadalmi helyzetet, magával hozva azok átalakulását az új elgondolásoknak megfelelően. A sok elmenekült járási tisztviselő, tanerő földjeit, telkeit, házait potom áron adták el az itt maradt rokonok az erre a kedvező alkalomra áhító köznyelvi és távolabbi embereknek. Most már nem számított, ki milyen nyelven beszél. Sok szép, kényelmes, tágas családi ház gazdát cserélt még a helyi magyar lakosok javára is.

Az 1922-es földreform főleg a református egyházat sújtotta, mivel a magyar temetővel szemben levő 40 hold szántóból álló földjét házhelynek osztották ki egészen a régi vásártérig (a régi Wagner-fogadóig), létrehozva egy új házsort. Ide és a község más utcáiba telepedtek le az újonnan beköltözők, akik földműveléssel foglalkoztak, vagy napszámosok, szolgák vagy munkások lettek a marosújvári szódagyárban, sóbányában. A fiatalok egy része mesterséget tanult.

A földek magántulajdonban voltak, s háromfordulós rendszer sze-

⁴⁷ Molnár E. i.m. II. 1967. 174.

⁴⁸ Id. Király Elek géplakatos visszaemlékezése (79 éves).

⁴⁹ Ő tanúsítja.

rint művelték 1925-ig, amikor a határ legnagyobb részén – ismeretlen okból – megszűnt a fordulós rendszer. Csupán az ún. Meggyes-hegyen levő, Grünfeld-birtokot megvásárló gazdák hagyták meg a fordulós rendszert és az ún. Liki határában levő, volt Szabó János-birtokon.⁵⁰ Mint vérszegény utód, úgy viselte ez a két birtoktest egy ősi székely talajművelés utolsó nyomait az 1930–40-es években, egészen a termelőszövetkezeti gazdaság 1952-ben történt megalakulásáig, amikor újból közösségi földdé vált majdnem az egész felvinci határ, de teljesen más szervezési, vezetési és jogtalan alapokon.

A földdel kapcsolatos ismertetések befejezésekképpen hátra van még néhány határrész megemlézése.

A kollektív gazdaság istállóit az ún. Csúrszeg földjeire épültek. Az idősebb emberek ma is így nevezik ezt a határrészt, amely magán viseli nemcsak nevében, hanem a felhasználás célját tekintve is egy ősi székely faluközösség mezőgazdasági szervezettségének nyomait, emlékéit. Ugyanis erre a területre hordták régen a szalmás gabonákat, osztagokba rakták, és cséppel verték ki a szemeket egészen télig. Valószínű, hogy a tűzkárra is gondoltak a nehéz háborús időkben, de békeidőben is, mivel az épületek zsindellyel, szalmával vagy náddal voltak befedve még 1848–49-ben is. A szalmát és a polyvát az állatokkal etették meg téli takarmányként.

A közföldek egy részét a rét képezte, amit inkább legeltettek, de kaszáltak is. Külön legelőjük volt a növendékeknek, tehéneknek, igaz-ökröknek, juhoknak. Felvincen a lovaknak is külön területük volt, az ún. Postarét, amely a Maroson innen, a vasútvonalon túl, Csesztve irányában terült el. Az idős emberek becslése szerint kb. 30-40 hold lehetett vagy 20 ló részére, még abból a régi időből, amikor a lovak postakocsit húztak, és községünkben cserélték ki a fáradtakat a pihentekkel. Sîngereanu Aron tanító telkén volt a lovak istállója.

Ez a határrész a község közelében volt, a Maros vize mellett, s igen alkalmas a legeltetésre gazdag fűtermése miatt. A postalovak mellett a fejedelem és kísérete, a szék vezetői amikor közügyeket intéztek, szekeres vagy háts lovaikat ilyen helyen legeltették.

Sajnos, ma már nyoma sincs ennek a területnek, mert a közeli marosújvári szódagyár bekebelezte egy óriási mészsalak-párologtató medence céljaira. Kezd feledésbe menni az eredeti rendeltetése.

De az egész felvinci határ legérdekesebb része az ún. Káposztás, amely ma is magánhasználatban van az eredeti 3 ár (300 m²) nagyságú parcellákra osztva. Ez a 9-10 holdnyi terület alacsony földrajzi szintű,

⁵⁰ Takács Sándor néptanácsi alelnök visszaemlékezése.

áradáskor előnti a Maros vize. A talaj szürke, laza szerkezetű a homok miatt, s ezért könnyen művelhető.

Lehet, hogy eredetileg káposztát termeltek itt a lakosok és innen kapta nevét. Közös földterület lévén, évenként osztották a székely lakosok között, de a nyilas földosztás megszűntével ez is megszűnt. Már régen mindenféle zöldséget termesztenek ezen a területen egyéni műveléssel és a termés egyéni felhasználásával.

Már az I. világháború előtt szabadon cserélt gazdát a parcella, és így van ma is. A helyi kollektív gazdaság megalakulásakor (1952) ez a terület nem volt bekebelezve a közösbe, az emberek szabadon használták. Ezért ez a kicsi határrész őrizte meg legtovább az ősi székely közös föld használati formáját Felvincen.

Szőlőtermesztés. Felvinc székely faluközösségének a szántóföld közös és egyenlő jogú használatán kívül volt egy másik – szintén a közös területhez kapcsolódó – földje: a szőlőhegy. Aki ilyen földet kapott, az „a szőlőtermesztők hegyközségébe” (azaz közösségébe) tartozott, alávetve magát a közösség határozatainak.

Imreh István a szőlőtermesztésről ezeket írta: „A faluközösség kialakította az állattenyésztésnek, a növénytermesztésnek azt az összefonódottságukból születő rendszerét, amelyben a szántóhatár, a szénafű és az erdő szerves egységbe forrt, és a hajdankori mezei gazdaságnak egymásra építkező alapjául szolgált. Csatlakozott ehhez a szőlőnek felfogott hely, a »szőlőhegy«, amely főképpen azáltal kapcsolódott bele ebbe a rendszerbe, hogy bizonyos szőlőbeli munkák akkor következtek sorra, amikor a szántóhatárban kevesebb volt a tennivaló.”⁵¹

Imreh István említett munkájában idézi Benda Gyula egy – az egész Székelyföldre érvényes – statisztikáját, mely szemlélteti, hogy a mezőgazdasági összterületen belül milyen arányban szerepel a szőlőtermesztésre használt terület 1867-ben:

Aranyos 1,32%

Csík -

Háromszék -

Maros 1,03%

Udvarhely 1,09%

Tehát a mi vidékünket képviselő Aranyosszék az élen jár a szőlőtermesztésre alkalmas domboldalok hasznosításában.

Az első és legfontosabb kérdés az volna, hogy mióta termesztenek a szőlőt Felvincen. Erre nem lehet évszám megjelölésével felelni a hi-

⁵¹ Imreh I.: *A törvényhozó...*

ányzó okiratok miatt. Felvinc eredeti nevéből – Winch, Vinch – arra lehet következtetni, hogy már a legrégebb időktől kezdve létezett. A történelmi munkák tudatják, hogy a keresztény vallás terjesztésével a Szent Benedek-rend papjai földművelésre és szőlőművelésre tanították az egyszerű népet.

Első hiteles, bizonyítható adatunk 1533. június 1-jei keltezésű, amely szó szerint idézve ezeket tudatja: „A salvatorianus ferencrend (sic!) gyulai közgyűlése elrendeli, hogy a felvinci hegyen a kolozsvári ferencrendi(!) testvérek bört(!) kapjanak” (Karácsonyi János: *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon*, Bp.1922.II.341.). „Itt tehát őrségük (castoria) s ennek szőlője lehetett.”⁵²

Több felvinci emberrel beszélgetve a szőlőhegyről, Kiss Albert azt mondta, hogy „Felvincen, a Nagyhegyen a szőlőtelepítést az *olaszok* kezdték el”. Ezt a székelykocsárdi néhai Nagy Andortól hallotta, aki ezt egy könyvből olvasta. Ha igaz ez az állítás, akkor a felvinci Nagyhegyen a szőlőt feltehetően olasz származású misszionárius papok vezetésével telepítették, amikor elkezdődött a keresztény hitre való áttérítés. Ezzel kapcsolatban olvastam: tény, hogy István király az erdélyi rokon, Gyula legyőzése után a földre is kiterjeszti a nyugati egyházi szervezetet és a királyság intézményeit (Szász György: *Erdély múltjáról*. 25.o.).

A szőlőhegy alig szerepel az írásos dokumentumokban, ellentétben a szántóval, legelővel, erdővel. Pedig nagy kiterjedésű hegyoldalt foglal el, ami két részre oszlik: az ún. Nagyhegy és a kisebb területű Pestes. Utóbbi bolgár-szláv eredetű szó, „kemence”, „tűzhely” a jelentése. Ugyancsak szláv eredetű egy-egy hegyrész neve, mint a „Tordamál”, „Mézesmál”, „Lapádimál”.

Régen nemcsak az emberek által lakott területet védte élősövény, hanem a szőlőhegyet is. Ennek nyomai a mai napig megvannak, szilva- vagy birsalmafák meg lemetszett venyigehalmazok alkotják, védve valamelyest a szőlőtáblákat.

A szőlőhegyek fekvése a községből tájolva északi irányban van, Torda felé, az oldalak a Nagyhegyben délre, a Pestesen keletre néznek, összterületük 80 kat. hold, ami a lakosok számához viszonyítva jelentős terület, egyben azt is tükrözi, hogy egyes embereknek nagy területük volt (például Nevelits Emánuelnek).

Valószínű, hogy ezeket a hegyoldalakat csak legelői célokra használhatták volna, kevés haszonnal. Összehasonlíthatatlanul többet hozott a szőlőtermesztés: édes must, bor, szőlő, pálinka. A szőlőtáblák alján és tetején – sokszor a tőkék közé is – gyümölcsfákat ültettek:

⁵² Gazda Lajos volt felvinci lelképásztor jegyzetgyűjteményéből.

birs, barack, cseresznye, meggy, szilva, sőt a nagy koronájú diófa is, amely terjedelmes árnyékával kárt is okozott.

A „hegyközség”-nek is volt egy különálló vezetősége, amely a ma is létező hegybíróból és a (ma már elmaradt) tagokból állott. Ezt a szervet is évenként újraválasztották egy-egy népgyűlés keretében, szavazás útján. Szintén ekkor választották meg (és választják ma is) a szőlőpásztorokat, határozták meg kötelességüket, javadalmazásukat, a szüret időpontját, a szőlőhegybe vezető utak karbantartását stb.

A szőlőtermesztéssel kapcsolatban van egy másik lényeges kérdés is: mi lehet az oka annak, hogy éppen Felvincen honosodott meg nagyon régen figyelemre méltó szőlőművelés? Hiszen déli lejtésű dombok a szomszéd falvakban is vannak.

Erre Jakó Zsigmond *Az Aranyos mente múltjából* című tanulmányában ad felvilágosítást: „Aranyosszék a szabad paraszti életforma előretolt bástyája volt a feudalizmus egész időszakában.”

Egerbegy község helyzetének ismertetésénél a következőket olvashatjuk: „1617-ben Bethlen Gábor fejedelem telepített le 36 vitézt. Ezek szintén mezővárosi önkormányzatban éltek 1763-ig (...). (...) A katona-telepesek szabad életformája tette lehetővé, egyebek mellett, a feudalizmus körülményei között kivételesen nagyszabású szőlőtermesztés felvirágoztatását a község területén.”⁵³

Ebből a szövegből két lényeges megállapítást emelhetünk ki. Az első az, hogy a szabadparaszti életforma megmaradt a feudalizmus időszakában. A második az, hogy a letelepített katonák mezővárosi önkormányzatban éltek, s a szabad életforma tette lehetővé egy kivételesen nagyszabású szőlőtermesztés meghonosodását. Ez a két tényező döntően befolyásolta Egerbegy, de egyúttal Felvinc szőlőtermesztésének korai és nagyméretű kialakulását is, mivel hasonlóak voltak a gazdasági, társadalmi és politikai viszonyaik.

Jelenleg nem tudhatjuk azt sem, hogy voltak-e más tényezők is. Hiszen Kolozsvár elég messzire van Felvinctől, jó fekvésű hegyoldalak közelebb is vannak. Sokatmondó az a tény, hogy Felvincen már a 14–15. században kőfallal bekerített katolikus vártemplom volt, amely jelenleg református templom.

Lapozgatva a helyi tízosztályos iskola múlt századi irattárában a hiányosan megmaradt iratokat, azt olvashatjuk, hogy a 80-90-es években a tanulók szüreti szünideje 5-6 nap volt, ami a mai ember szemében soknak tűnik. Ez az aránylag hosszú szünidő arra enged következtetni, hogy a nagyobb terjedelmű területek miatt több napig tartott a szüret, mint ma. A városi tisztviselőknek, kereskedőknek, iparosok-

⁵³ *Művelődés*, 1971. jún. 9–11.

nak szükségük volt szedőkre, puttonyhordozókra, taposókra.

Ezen konkrét szükségleteken túl volt egy másik szempont is a szürettel kapcsolatban, az ünnepé, amelyre a háziasszonyok készültek fel a ruca, liba hizlalásával, kalács- és téasztással. A jó falatok és italok mellé a jókedv is társult, aminek a fokozása érdekében a cigányzenekarok is kimentek a hegyre, és sorra járva húzták el a közkedvelt énekeket, ezért ételt, italt és szőlőt kaptak. A szüret befejezésekor szüreti bált rendeztek a fiatalok a Vigadóban. A bálteremben, két méter magasságban szőlőgerezdeket fűztek fel spárgára vagy drótra, amit éjfélig csöszök őriztek.

Van egy jellegzetesen felvinci szerszám, melyet a szőlőművelésnél használnak venyigék vágására. Ez a szerszám a kacor, amelyet étkezésre és faragásra is használnak a földműves emberek. A kacor ma már nem szükséges, helyette a metszőollót használják. Innen ered a felvinciek gúnyneve: kacrosok.

Szüretre többféle felszerelés szükséges: kádak, csebrek, hordók, vedrek, kosarak. Régen lábbal taposták ki a mustot a gerezdekből, ritka szövésű zsákba téve, ma zúzókkal és kézipréssel végzik.

Megemlítendő még a puttony (putton), amely fából készült, háton hordozott edény, amellyel a szedőktől a szekéren levő kádba hordták a szőlőt.

A zömében fából készült felszerelések elkészítésére nálunk is fejlődött a kádármesterség. De a régieket is javítani kellett. Elismert mesterek voltak Takács Zsigmond, Leopold István, Takács Gyula kádárok.

A felszerelések között külön említést érdemel egy 5 m hosszú, 2 m magas, tölgyfából készült, legalább százéves és primitív szerkesztésű szőlőprés, amely Nevelits Márton tulajdona volt. Mivel már nem használható – csupán érdekesség –, ezért eladták, és jelenleg egy bukaresti múzeum anyagát gazdagítja. Hasonló faprések láthatók az udvarhelyi múzeumban is.

Erdőgazdálkodás. A szántóföldek és a szőlősök után ismerjük meg Felvinc székely faluközösségének egy másik, a mindennapi szükségletek kielégítése szempontjából nélkülözhetetlen területével, az erdővel. Az erdők olyan javakat adtak a falusi embernek, amelyeket más területek nem. Történészeink, kutatóink sok fontos felfedezést tettek ezen a téren is, s ezek alapján a mai ember is megismerheti őseink megvalósításait, elgondolásait, küzdelmeit.

Az ember és az erdő szoros kapcsolata igen régi keletű. 1231-es feljegyzésben szerepel az „eresztevény” szó, amely sarjadzó, fiatal

erdőt jelent. Hasonlóan régi az „avas”, amely öreg, nagy fákból álló erdőt jelent.

Hogy mit jelentett a falusi ember életében az erdő, azt az mutatja a legjobban, ha felsoroljuk, milyen sok hasznos termést adott, illetve, hogy mire használták ezeket. Elsősorban a fát adta, amiből házak, melléképületek, kerítések, bútorok, szerszámok készültek, ezenkívül a lakásokat fűtötték vele. Az állatok részére takarmányt – lombot, legelőt, makkot –, nyáron húsító árnyékot nyújtott. Veszély esetén menedékhelyet, védelmet az ellenség ellen. Erről egy kövendi tanú vallomása tájékoztat 1721-ből, mely szerint: a székely vár (Székelykő) alatti Várlyuk előtt levő erdőterületet is tiltotta a szék, „hogy revolutio idejében (ha találna lenni) lenne hova recipiálni magukat” – írja Imreh István –, majd így folytatja: „jelezve az erdő védelmi fontosságát és a régiségbeli erdélyiségben már-már vérbe ivódott tudatát a veszedelmvárásnak; hiszen itt ekkor a revolutio forrongást, ellenséges támadást jelent.”

A legrégebbi időkben – a szántóhoz és legelőhöz hasonlóan – az erdőt is szabadon, közösen és kötetlenül használták a közösség tagjai, mivel nagy kiterjedésű területeken feküdtek, és a lakosok száma sem volt nagy. Ebben az időben a szájhagyomány formájában éltek az erdőhasználat normái.

A faluközösség lakóinak szaporodása hozta magával, hogy írott formában, ún. falutörvénybe foglalt szabályokat alkossanak. Aranyosszéken „1802-ben állapítják meg, hogy egyes falvakban ismeretese az „erdővel való constitutiók”, másutt azonban szükség van „helységhez alkalmaztatott”, írott és a szék által elismert rendtartásra”⁵⁴ – írja Imreh István.

A falutörvények biztosították az erdőhasználat módját. A tisztítás, ritkítás, gyérítés alkalmával az ágas fát, a kiszáradt, letört fákat kiosztották az embereknek. Tüzelésre, építkezéshez ép fákat kaptak. Erdőlésre inkább télen került sor, mikor a mezei munka szünetelt, és a havas út kedvezett a fa szánnal való hazaszállításának.

A falutörvények előírták az erdő védelmét is. Már a 16. századból ismerjük a „tilos”, a „tilalmas” szavakat, ezek egy bizonyos erdőrészt megvédését célozták. Például azért, hogy a juhok vagy kecskék ne legeljék le a fiatal hajtásokat; a makkfák kivágásának megtiltása a disznócsordák makkal való hizlalása érdekében.

A régmúlt időkben az erdő nem egy foglalkozást vagy többletpénzt jelentett a falusi embernek, hanem a mindennapi szükségleteinek kielégítését. De az évszázadok múlásával az emberek felfogása, gondol-

⁵⁴ Imreh I.: *A törvényhozó...* 243–246.

kodásmódja változik. A 18. század derekától a központi hatalom mind több érdeklődést mutatott az erdőrendészet iránt, és beavatkozási készsége, rendelet-, törvényhozói kedve is megnövekedett”⁵⁵ – írja Imreh István. Ennek eredményeképpen egy 1728-ból való dokumentum „erdőinspektor”-t említ, akiknek az „erdőóvók” alárendeltjei voltak.

Az állami beavatkozás ellenére, a fa egyéni szükségletek céljaira való felhasználása nem maradt fenn sokáig. Ezzel kapcsolatban ezt írja Imreh István: „A feudalizmus bomlási szakaszában, de már az előző korszakban is kikerülhetetlen volt a faárukészítés és sok faluban a piac számára dolgozó famesterség virágzása.”⁵⁶

Gerenda, deszka, zszindely, szerszámfa vagy a megmunkált tárgyak: szuszék, osztováta, cseber, hordó, dézsa, favilla, gereblye, tekenő stb. készült eladásra. Utóbbiakat inkább lószekéren, előbbieket folyóvizeken juttatták célba (például a Maroson), tutajokra rakva.

Egyes erdőterületek a szék fennhatósága alatt állottak. Ilyen volt Aranyosszéken a Székelykő mögötti „székely erdő”, amely Hidas, Csegez, Torockó, Torockószentgyörgy, Rákos között terült el, s a régi dokumentumok már 1538-ban említik. Ezzel kapcsolatosan Imreh Istvántól Felvincre vonatkozó megjegyzéseket is olvashatunk: „A torockóinak mint Torda megyeinek – hiába szomszéd – nincs joga az erdőhöz, a »statutum«, a »constitutio« szerint viszont Aranyosszék minden falujának azonosak az erdőlési jogai. 1640-ben a bedellőiek tanúsították, hogy a távoli székelykocsárdiak, felvinciek szintén innen hordták a fát. A legközelebbi szomszédság jogán tulajdonosi juszt formáló hidasiak meg is kísérelték elriasztani őket. A »törvénytelen hatalmaskodást« azonban a kocsárdiaknak adott ajándékok és a szék címére bírságként szállított húsz hordó mész követte, csak hogy perre ne citálják a hidasiakat a sérelmesek.”⁵⁷

Amint a fentiekből látható, ebből a nagy közös széki erdőből elégíthették ki faszükségeiket községünk lakói is. Ez az erdő nemcsak fát adott ingyen, öszszel a disznócsordákat szabad volt oda kihajtani és makkon hizlalni. A csordákra a szék disznópásztorai vigyáztak a legeltetési szabályok betartása céljából. A 16–17. században a disznók főként makkal táplálkoztak, azon híztak meg. Ez pedig bőven volt, mert a székely erdőt „bükkös erdő”-nek is nevezték. E terület egy részét ma is „Szabad erdő”-nek nevezik az enyediék és a környékeliek.

Faluközösségek szerinti szétosztására 1723-ban gondoltak, mert sokat pereskedtek a földfoglaló szándékból erdőpusztító szomszédos

⁵⁵ Uó. 243.

⁵⁶ Uo. 254.

⁵⁷ Uo. 246–253.

falubeliekkel. De hozzájárult az is, hogy a határőrök szabad prédájává tette a központi hatalom. Ilyen előzmények után 1788-ban felosztják falunként, a lakosok számának megfelelően, de csak közös birtokként, saját szükségleteik kielégítésére. De mind nehezebben lehetett betartani a régi székely törvényeket, egyének nem székely falvakból több fát, legelőt akartak szerezni, esetleg kiszakítani a közösből. Aranyosszék 1840-beli erdőrendtartása előírta, hogy a házhelyek után „telekszám rendében” vágjanak fát a kijelölt helyeken, s egész nyilat kapjon a nemes és a szabad székely, fél nyilat a többi⁵⁸ – írja Imreh István.

Hogy mi lett a további sorsa a minket közelről érdeklő nagy, közös széki erdőnek, megfelelő forrásanyag hiányában nem tudjuk kideríteni. Valószínű az, hogy fokozatosan átment az osztrák állam tulajdonába a kinevezett erdőinspektorok és erdőkerülők felügyelete alatt, és a környező falvak pénz ellenében szereztek be a szükséges fát.

A felvinciek főleg a 14 km-re fekvő Hidasról hordták a fát építkezéshez, tüzelésre és szerszámok, eszközök készítése céljából. Ezért nálunk is elszaporodtak a kerekes, kocsigyártó, cserzővarga, kádár és ácsmesterséggel foglalkozó mesteremberek. A fa szállítása régen bivaly- vagy ökörszekérrel történt. A régi dokumentumokból ismerjük, hogy az 1848 előtti házak, melléképületek majdnem kizárólag fából épültek, és zsindellyel, náddal, szalmával fedettek voltak, ami igen tűzveszélyes volt. Ez volt az oka, hogy 1848 őszén teljesen, 1902-ben részben égett le sok ház a Derék és Kiss utcában.

A megváltozott gazdasági és társadalmi viszonyokból eredően és az öregek kihalásával megszűnt a kerekes-, cserzővarga-, kádármesterség. Elhalt kerekes id. Seress Domokos, kádár Leopold István, Takács Gyula, varga Bokor István, id. Nagy Zsigmond, Nagy Domokos voltak. Az 1950-es években elterjedt gázfűtés kiszorította a tűzifa használatát.

A gazdaság kommunista átszervezése. A kommunista rendszer fokozatos megerősödése nyomán, 1948 után elkezdődött a mezőgazdaság átszervezése. A községben sok jómódú gazdálkodó, szorgalmas, földjét, állatait szerető, értékelő, megbecsülő ember, jó gazdasági felszereléssel rendelkező család élt. Ezért a több évig tartó akció megfelelő előkészítést, szervezést és vezetést igényelt. Kommunista felfogású, egyszerű munkások közül kiválasztott és idegen helységekből idehozott néptanácsi elnökök vezették, szervezték meg, az Enyed rajoni pártszervezet utasításai és a községi pártszervezet tagjainak támogatá-

⁵⁸ Imreh I.: *Erdélyi hétköznapok*. Kriterion, buk. 1979. 20.

sával. Megemlíthetjük Mihály Sándort és Újvárosi Mihályt mint elnököket.

Felvilágosító akcióval indult a munka, a tantestület összes tagjai, a közigazgatási, a fogyasztási szövetkezet, a posta alkalmazottai 5-6 fős csoportokba osztattak be, s ezekben párttagok is voltak. A munkaidő után a név szerint kiosztott gazdálkodókat, iparosokat, munkásokat a lakásukon kellett felkeresni és rábeszélni, hogy írják alá a belépési nyilatkozatot. A „belépés” azt jelentette, hogy „önként” lemondtak földjeikről, állataikról, mezőgazdasági felszereléseikről, gépeikről az állam javára. Egyik napról a másikra nincstelenek, szegények lettek, életük, jövőjük bizonytalaná, kiszolgáltatottá, szabadparaszti vagy munkás életük alárendeltté vált. Ez a változás nagy lelki megrázkódást jelentett mindannyiuknak, álmatlan éjszakákat.

A kommunista párt székházában, a tanácsi gyűléseken rendezett munkaelemzéskor be kellett számolni a csoportok tevékenységének eredményeiről, az emberek véleményéről, kifogásairól. Az eredménytelen vagy csak 1-2 embernél sikeres „felvilágosítás” kiváltotta a pártvezetők elégedetlenségét, a személyre menő fenyegetéseket, vádakat.

1948 után már elkezdődött a mezőgazdasági társulások megszervezése, megalakulása és működése, ami földcserét eredményezett. Elégedetlenség keletkezett a kicselezett földdarabok minősége, a falutól való távolsága miatt, s az is előfordult, hogy megműveletlenül hagyták.

Már 1945 után a földműveseket, kisiparosokat kategóriákba osztották, megkülönböztettek szegény- és középparasztokat, valamint kulákokat. Bevezették a progresszív adófizetést és a terménybeszolgáltatást potom áron a gabonabegyűjtő központokba.

Ezek az embertelen intézkedések azt a célt szolgálták, hogy tegyék tönkre a földműveseket, a földdel rendelkező kisiparosokat, munkásokat, és arra kényszerítsék, álljanak be a társulásba, a termelőszövetkezetbe, vagy mondjanak le önként földjeikről. Az ilyen területekből meg az 1945-ben államosított földbirtokosok földjeiből létrehozták az állami gazdaságokat állami támogatással. Felvincről így került be a Mészáros István 150, Szacsvai László 60, Balog Elek 60 holdja, mikor Mészáros Istvánnét és családját, Szacsvai Lászlót és családját deportálták Enyedre, azután Fehérvárra, ellenszolgáltatás nélkül államosították házaikat bennük levő összes javaikkal együtt.

A kulákok nagyobb része helyben maradt, és nyögte birtoka adóból és termék-beszolgáltatásból eredő terheit. Az is előfordult, hogy nem tudták beadni a mértéktelenül kiszabott búza-, kukorica-, napraforgó-, krumplikvótát, s akkor kényszerrel elvitték a saját szükségleteik fede-

zésére meghagyott élelmiszereket is lakásaikból.

A „felvilágosító” akció nem járt kellő eredménnyel. A rajoni párt-szervezet szükségesnek látta keményebb lépések beindítását. Elkezdődött a kulákok és középgazdák helybeni meghurcolása: a közigazgatási épület pincéjébe zárták őket, a község központját velük sepergették, az állami gazdaság búzakalangyáit saját fogattal kellett behordaniuk stb. Amikor így sem sikerült megtörni az ellenállásukat, akkor – 1948-ban – Lazsádi Jánost, Péter Károlyt, Kiss Albertet, Kovács Jánost deportálták Tordára, később Kolozsvárra, Szamosújvárra, végül a Duna-csatornához kényszermunkára, ahonnan 1953-ban lesoványodva, elkínózva, de még életben kerültek haza.

Közismert és általános volt, hogy a nehéz fizikai munkát is szorgalmasan végezték a földművesek ezelőtt 50-60 évvel, felhasználva az ökrök, tehének és lovak igavonó erejét. Ezek a már gyermekkorukban a munka szellemében nevelkedett emberek lassan kihaltak, és helyüket új generációk foglalták el. A kollektív gazdaságok megalakulásának idején már kezdtek elterjedni a traktorok és más munkagépek Romániában is, melyek szántottak, vetettek, arattak, csépeltek és szállítottak. A gépek jó hatékonyságú, gyors munkavégzéséhez az emberek hozzászoktak, és annak ellenére, hogy napjainkban az üzemanyag ára magas, szinte kizárólag gépekkel művelik a földeket. Az igavonó állatok használata, az ökörtartás szinte teljesen megszűnt, helyette a lóirtás terjedt el.

A kollektív gazdaság irodai személyzetének tetemes költségei, a nagy beszolgáltatások miatt, másrészt azért, mert a közösen végzett munkának nem volt kellő eredménye, értéke, az emberek elvesztették munkakedvüket. Jó termés esetén is igen kevés terményt vagy pénzt kaptak, mert java részét az állam vásárolta fel potom áron. A kommunista rendszer igazságtalan, kizsákmányoló volta, az emberek proletár szinten való tartása oda vezetett, hogy a tagok és nem tagok – sőt a felső pártvezetők is kiszálláskor – a termények egy részét, ha csak alkalom kínálkozott erre, igyekeztek eltulajdonítani, és ezt a jelenséget a rendszer csak igen kis mértékben volt képes megakadályozni.

A kollektív gazdaságban megszerzett igen alacsony keresetek oda vezettek, hogy a férfiak igyekeztek szakmákat, mesterségeket elsajátítani, miközben a családtagok a közösben dolgoztak, vagy alkalmazottaként egyéb munkát vállaltak (postai kézbesítés, takarítás, elárúsítás, varrás stb.).

Az 1989-es fordulat utáni helyzet. Az 1989-ben bekövetkezett és hirtelen beállt rendszerváltozás, amelynek nyomán a szocialista tervgazdálkodást a kapitalista jellegű piacgazdaság váltotta fel, ismét vál-

tozást hozott a földművelők és földtulajdonosok életében, munkájában. A négyévenként változó kormányok hol baloldali, hol jobbközép politikája kevés változást hozott a földművesek számára, csupán annyit, hogy 10 hektárig visszakapták földtulajdonuk egy részét, s a többi időközben beköltözött letelepülők között ingyen kiosztották. De a visszakapott földek sem jelentettek örömet tulajdonosaiknak, mert igavonó állatok, gépek, felszerelések hiányában nem kezdhettek hozzá a gazdálkodáshoz. Két lehetőség között választhattak: vagy egyénileg vállalják a nagy pénzbeli költségeket, vagy beállnak az újonnan megalakult társulásba. Igen sokan az utóbbit követték, mert se pénzük, se munkaerejük nem volt, mert idősek lettek már, és megelégedtek az elért termés 20%-val.

Az 1989-es decemberi rendszerváltozás magával hozta a nagy állami és közösségi befektetésekből létrehozott műhelyek, istállók, raktárak, kukoricagórék (kasok), tehenészet, sertéshizlalda, mezőgazdasági gépek stb. elpusztulását, megsemmisülését.

1990-ben elkezdték visszaadni a kollektivisták földjeit a táblaföldek szélein, azzal a feltétellel, ha 1 hektár föld mellé vesznek pénzért egy borjút is. Akik ökröket vittek a közösbe megalakuláskor, azok tehenet kaptak helyettük.

A Csúrszegben felépített istállókat, gabonarakat, kasokat is licitálással adták el igen olcsó áron azoknak, akik idejében megszímtolták ezt a kedvező akciót.

Az eladásokból befolyt pénzt a mezőgazdasági bankba tették be az adósságok törlesztésére. Ilyen szomorú vége lett a nagy reményekkel megalakult kollektív gazdaságnak. A rengeteg munkából, fáradságból összehozott vagyona nagyon hamar eltékozlódott, széthordatott, és a tagoknak mint egyéni gazdálkodóknak újból kellett kezdeniük a küzdelmet a megélhetésük biztosítása céljából. S ezen kívül a tulajdont gyümölcsoztetni kellett.

A legtöbb 10 ha-ig terjedő földdel rendelkező magángazdák megmaradtak a régi művelési módszerek mellett a több határrészen elterülő szalagföldeken. Próbálkoztak egy-, majd kétekés minitraktorokkal – mert a háromekés traktorokra nem volt pénz –, de ezek nem bírták a versenyt a nagyokkal. Legtöbben fizetésből, nyugdíjból és más mellékjövedelmekből fizették a munkálatokat, szállításokat nyolc éven át, annak ellenére, hogy a gázolaj ára évenként emelkedett a napszámos munka bérével együtt, míg a gabonaárak igen alacsonyak maradtak.

Manapság mindinkább elterjed és megerősödik az a közfelfogás, hogy nem érdemes a földeket megművelni, olyan sokat dolgozni. A már megöregedett gazdálkodók aggódva gondolnak a jövőre, mert

gyermekük más pályát választottak, nem szeretik és értékelik a földet, ők meg nem bírják a nehéz fizikai munkát. Kilátásuk csak az marad, hogy földjüket beadják a Bâcu Marius által 1991-ben Veresmarton szervezett és ma is működő társulásba, mely folyton gyarapodik területileg, anyagilag, modern mezőgazdasági gépparkjával együtt.

A földművesek nehéz helyzetén az állam is enyhíteni akar, de kevés a lehetősége, mert szintén rosszul áll. Az ún. kuponokkal, melyeknek értéke 1998-ban 125 000 lej volt, és amelyekből hektáronként egyet kaptak a gazdák térítésmentesen, vásárolhattak műtrágyát, vetőmagot, rovarirtószert, fizethették a szántást, tárcsázást, vetést.

Az általánosan elterjedt nehéz helyzeten a gyarapodó tehéntartás némileg segít a borjúállomány és tejhozam révén, annak ellenére, hogy az államilag felvásárolt tej ára eléggé alacsony. Nehézséget okoz az állatok takarmányozása, mert a község nem rendelkezik elég legelővel, s annak is nagyobb részét elvették katonai gyakorlat és lőtér céljaira. A megmaradt, elég kopár domboldalak kevés élelmet biztosítanak az állatoknak, amit reggel és este pótolni kell száraz takarmánnyal vagy abrakkal. A legeltetést fizetni kell elég magas áron, ezenkívül a csordapásztort is.

Juhtenyésztéssel is foglalkoznak, öt pásztor gyűjti össze az egyéni tulajdonban levő nyájakat, és legelteti április–november között, a kifejt tejet feldolgozza sajtnak, ordának, és a megegyezés szerinti mennyiséget a tulajdonosoknak hazaviszi. Ezért a munkáért fizetni kell a juhásznak, a legeltetésért pedig a község pénztárába. Az utóbbi években előfordult, hogy a juhok gyapjóját nem lehetett értékesíteni globálisan, csak kis mennyiségben a szabad piacon, olcsó áron. Ennek ellenére a juhtartás kifizetődő, állandóan gyarapodik, mert a parlagföldek olcsó takarmányt adnak, a bárányok ára meg elég magas.

Felvincnek mint községnek a látképe sokat javult az építkezések, az utóbbi évtizedekben végzett rendezések következtében. Még 1938-ban elkészült az Enyed–Torda irányában haladó országos forgalmú műút, melyet 1997–98-ban kissé kiszélesítettek, és az úttestet újabb rétegekkel megvastagították. Elkészült a községet nyugat-keleti irányban átszelő út is – Marosújvár irányában –, amelyet 1955–58 között betonlapokkal lefedtek, s ahol a Holt-Maros tavas részét, még az I. világháború előtt, kavicssal feltöltve tették járhatóvá az emberek. Jelenleg a községnek három főutcája van, ahonnan mellékutcák nyílnak.

Felvinc az utazás szempontjából jó helyzetben volt és van. Az 1870-es évek második felében beindult a vasút, az 1950-es évek elején autóbusszjárat könnyítette a közlekedést Enyedre, Tordára, a 60-as években pedig Felvinc–Marosújvár között.

A múlt században kizárólag fával való fűtést a metángáz használata

váltotta fel. Torda–Marosújvár közötti, kb. 12 cm átmérőjű gázvezetékkel először a Torda utca és a temető felé emelkedő utca lakói részesültek 1950 elején. Mivel kevésnek bizonyult ez az egy vezeték, és a többi lakók elégedetlenkedtek, állami alapból elkészült a Marosújvár–Felvinc irányú másik vezeték, amely aztán elágazott az egész helységben.

Hasonló módon terjedt el a villanyáram felhasználása, bevezetése is a helységbe és a lakásokba, részben állami terv alapján, részben a lakosság költségén az 1960-as években.

Felvincen a közellátás céljából elegendő üzletet nyitottak. A kilenc élelmiszerüzlet mellett két magánpékség fedezi a lakosság szükségleteit. 1990 után gomba módra szaporodtak a bárók is, jelenleg négy működik.

Ami a foglalkozásokat illeti, helységünkben több a fizetéssel alkalmazott – iskola, tanács, posta, pékség, műhelyek, üzletek, vasút, telefon, gyári és máshol alkalmazott munkás – , mint a mezőgazdasággal foglalkozók. A század elején szép számban működő iparosokból is alig maradtak. Az idősebbek emlékeznek még Lajos Ferenc, Szacsvai Sándor asztalosra, Leopold István, Takács Gyula kádárra, Nagy Domokos, Nagy Zsigmond tímárookra, Bokor István vargára, Takács Sándor, Takács Albert, Benedek József borbélyra, Takács János, Takács Miklós szabóra, id. Seress Domokos kerekesre, Seress Péter, Seress Dániel, Apa Lajos kovácsokra. Jelenleg nincs férfiszabó, kovács a faluban, viszont három női szabó dolgozik. Néhai Mészáros István sokszobás lakásában Marius Băcu nyitott egy megfelelő gépekkel felszerelt asztalosműhelyt, ahol nyolc-tíz embert alkalmazott alacsony fizetésért.

Az újonnan formálódó társadalomban az általános szegénység közepette kialakulóban van egy gazdagodó, emelkedő réteg is.

A lakosság fontos rétegét alkotják a marosújvári szódagyár tisztviselői, munkavezetői, a helyi tanács tisztviselői, a helyi iskola vagy a nagyenyedi Bethlen Kollégium itt lakó pedagógusai, az orvosi rendelő orvosai, technikusai, a telefonközpont alkalmazottai.

Említsünk meg név szerint néhány jeles felvinci lakost, akik 1989 után merész vállalkozásba kezdtek. Például Cucné Horváth Irén, aki üzletet nyitott helyben, vagy Henning Artúr, aki építkezési vállalkozó lett Marosújváron. Szacsvai László kolozsvári kereskedelmi cégtulajdonos.

1988. február, 1999. január

FÜGGELÉK

Felvincz faluközösség gazdasági változásainak ismertetése után ide kívánkozik a helység nevével és határneveivel kapcsolatos eredeti dokumentum bemutatása. Megjegyzendő, hogy a bemutatandó határnevek már csak részben ismeretesek, használatosak, mert a más nemzetiségű dolgozók között – mint idegenből jöttek körében – nehezen honosodnak meg. Íme a hiteles, eredeti, 1865-ben készült dokumentum másolata:

Helynevek

Felvincz községéből Aranyosszékben

az 1ő pontra

felvincz mezőváros esik Aranyosszékben az alsó kerületben

a 2ik pontra

felvincz városa csak az említett név alatt ösmeretes ország szerte más elnevezése sem német, sem oláh nyelven nem

ösmeretes

a 3-ik pontra

felvincznek más elnevezése soha sem létezett már 1219ik évben Iik Endre felvinczet az Esztergomi káptalannak adományozza említettik felvincz 1231be midőn Iik Endre a felvinczen keresztül szállítandó minden egyes Szekér Soóból egy kő Soót a káptalannak rendelt, említettik felvincz 1291ik évben a mikor 3ik András Magyar Király egy okmányban Aranyosszék 30 helyiségeit elősorolván legelől emliti felvinczet; említettik felvincz 1551 Izabella erdélyi fejedelem alatt mikoris ő felvinczen koronávaal és hozzátartozó jelvényekkel bujdosván felvinczi Székely Pál házában mulatott, elindulása előtt Spanyol katonaság által rohantatván meg azokáltal a korona és jelvényektől fosztatott meg.

a 4ik pontra

Felvincz legkorábban említettik Iik András Magyar király idejében (lásd a fentebbi magyar történelmet)

az 5ik pontra

felvincz népesített leginkább Kézdi Székelyekből, továbbá Udvarhely és Maros Székekből

a 6ik pontra

felvincz nevének eredetéről sem hagyomány, sem nyomtatott emlékekből mit sem lehet tudni

a 7ik pontra

felvincz határán a következő topographiai nevek fordulnak elő

Iső főhatárrész: *Első Láb* elnevezéssel s ennek alhatárrészei: dinyéskert, az ottan hajdankorban termesztett dinyékről

II. *Másodláb*

III. *Városszere* – ennek alhatárrésze: Büdöskút, mely nevet az azon határrész felső végén levő posványizú forrás víztől nyerte

IV. *Szegényszer*: nevét nyerte a föld szegénységétől alhatárrésze: Gór.

V. *Szénás* ágy: ezen hely széna termelésre használtatván, nevét onnan kölcsönzé. Alhatárrészek: Agyagos a föld agyag talajától.

VI. *Csup* egy magas hegy oldal – alhatárrész: Földvári gödre; nevét az azon helyet több éveken keresztül birtoklott földvári családtól vette.

VII. *Liki* nevét bírja a hajdan korban létezett Likitelút nevű helységtől – itten találtak egy nagyon kitűnő jóságú forrás víz – ennek közelében feketett a helység is mit bizonyít az, hogy az annak közelében elterülő szántokra jelentékeny mértékben található mais cserép és tégladarabokat. Alhatárrészei: két utközt, hideg havas, nagy és kis verőfény és Katlan

VIII. *Völgy*, másod és harmad völgy: nevöket a hely fekvésétől nyerték.

IX. *Körtvélyes*: elnevezését a hajdankorban ottan termett gyümölcstől kapta, mi valószínű azért mert ezen határrész szomszédos a „Liki nevű határrésszel” hol hajdan népes helység nyomai látszanak.

X. *Nagy hegy*: szőlőt termő hely melynek alhatárrészei: szegényszer a mellette fekvő Szegényszer nevű határrészekről, Lapádi ettől Juk – Katonáné gödre az ott birtoklott Katona családtól, Bélak – Mézes mál – kitűnő boráról, Mogyorós, hajdan rdős hely az ottan tenyésztett mogyorófáktól, Tordamál.

XI. *Ehmező*: egy kies és szép kiterjedésű szántóhely alhatárrészek: Czigányhegy – Hermán völgye – Likota, Kintses – ennek tövében tsergedez egy nagyon jó és bőv forrás buzogó név alatt.

XII. *Szélesparlag*: hajdan mivelésével felhagytak, jelenleg nagyobb része gabona termőhely – alhatárrészek: Pestes szőlő hegy, patakmedye.

XIII. *Kisrét* oldal nevét az alatta elterülő rétről veszi, alhatárrészei: hegyek között, Dombrói pad a közelfekvő Dombró helységtől. Bartha gödre az azt birtoklott Bartha családtól.

XIV. *Megyes*: nevét veszi a hajdan ottan létezett Praediumról.

XV. *Köves*: neveztetik köves talajától, alhatárrészei: mérnökdomb – Laczkó tója – nyerges – horgas, a hely fekvésétől neveztetnek úgy.

XVI. *Hosszu*: alhatárrészek: Malomszer a körülötte lévő patak-malmoktól, Szász hágó, Rozsa tere az ottan tenyésző apró Rózsa bokroktól – Fityhalom egy magányosan ott álló magas dombtól – Istok

XVII. *Sidóvár*: egy nagy hegy orma melynek nyugati végén egy erődítmény romjai máig szemlélhetők, s mint hogy ottan s Nagy Enyedtől föl Várfalváig régebben „több romaiak idejében készült téglát találtak melyeken „Legis V. Macedonica” volt olvasható – azt lehet következtetni, hogy a fennebb megnevezett helyen a Romaiak uralma alatt valami kis erődítmény vagy őrhely /: Vigilia:/ lehetett – azt valószínűsíti az is: hogy a romaiak által mívelt Maros Ujvári Sobányákat ügyelhessék s onnan a Tordai salinakhoz vezető útra is ügyelettel lehettek /:lásd bővebben Vass Josefnek „Erdély a romaiak alatt” című munkáját /: alhatárrészek. Kert megett a helység kertjére rugó földektől – fügedi út között –

XVIII. *Csürszeg*: a maros terén fekszik. Alhatárrészei: felső szer a város délnyugati szélén Solymostó, Kamaradomb – alsó rét –

XIX. *Rét*: a maros folyó mellett a várostól délkeletre terül el – alhatárrészei – délő, berkeshely –

Kováts János
Főbíró
Kováts Albert
h. jegyző